

Пехов В.Н. Деятельность милиции в механизме реализации прав и свобод граждан: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Одесский гос. ун-т. – Одесса. – 1992. – 20 с.

Воеводин Л.Д. Система конституционных прав и свобод советских граждан. Юридические условия и средства их обеспечения и охраны // Юридические гарантии конституционных прав и свобод личности в социалистическом обществе / Под ред. Л.Д. Воеводина. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1987. – С. 5-59.

Витрук Н.В. Социально-правовой механизм реализации конституционных прав и свобод граждан // Конституционный статус личности в СССР / Ред. кол. Н.В. Витрук, В.А. Масленников, Б.Н. Топорнин. – М.: Юрид. лит., 1980. – С. 195-210.

Раздымалкина Н.И. Механизм реализации гарантий прав и свобод граждан в сфере охраны общественного порядка: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02 / Акад. МВД СССР. – М., 1991. – 26 с.

Заворотченко Т.М. Понятия конституционно-правовых гарантий прав и свобод личности та громадянина в Україні // Держава і право: Зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. – К.: НАН України, 2001. – Вип. 13. – С. 94-99.

Бойко І.В. Правовий статус громадян у сфері виконавчої влади: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2000. – 19 с.

КРАВЧУК М.В.

завідувач кафедри теорії та історії держави і права юридичного факультету Тернопільського національного економічного університету к. ю. н., доцент, доктор права УВУ.

ВІЙСЬКОВЕ ПРАВО В СИСТЕМІ ПРАВА УКРАЇНИ В 1917-1920 рр.

Аналіз сучасного складного геополітичного і геостратегічного положення та загострення протиріччя при реалізації націо-

16

Саме питання про сутність і зміст категорії «система права» в сучасній юридичній науці є більш усталене порівняно з найбільш дискусійним поняттям «правова система». Тому важливо з масиву різних підходів до сприйняття «системи права» виокремити найбільш повні, об'єктивні визначення і використати їх в якості інструментарію нашої розвідки. Зокрема, О.Ф. Скакун «систему права» характеризує як «об'єктивно зумовлену системою суспільних відносин внутрішню структуру права, котра виражається в єдності і погодженості чинних правових норм, логічно розділених по галузях, підгалузях та інститутах. Система права входить до правової системи і є її базою [9, с. 354]. Аналогічної позиції дотримується М. С. Кельман [2, с.102]. В іншій дефініції зазначено, що система права є цілісним утворенням, єдністю правових норм, інтегрованих в інститути і галузі права відповідно до предмету і методу правового регулювання та загальною визначеною юридичної доктрини [10, с. 329]. Аналіз системи права очевидно необхідно починати з оцінки її структурних елементів, основним з яких є галузь права. На думку В.В. Сорокіна «розуміння системи права як складного системного явища дає можливість дослідити її в історичному, функціональному та структурному вимірах», але, що найбільш цінним для нашого дослідження є перехідний період, період становлення правової системи суверенної України, якими були УНР в добу Центральної Ради, Гетьманату П. Скоропадського, УНР в добу Директорії, Західноукраїнської Народної Республіки (дет. див. періодизацію) [3, с. 390-398]. Такий підхід сприятиме встановленню статусу військового права як складової системи права України в зазначений період, визначенню основних рис та критеріїв виділення його в окрему галузь. Це має підвищити дієвість наукового апарату у проведенні наукової розвідки обраної теми.

Дана проблематика в різних аспектах знайшла своє відображення у наукових розробках таких вчених: П. П. Богущий, М. І. Козьобри, Р. М. Ковалю, О. Л. Копаценка, Ю. М. Оборотова, Н. М. Оніщенко, М. М. Прохоренка, В. В. Сорокіна, О. В. Суріло-

18

нальних інтересів країн Центральної Європи й оцінка проблем власної безпеки світових держав, а також існування реальної воєнної загрози Україні вказує, що найголовнішим завданням українського державо- та правотворення є розбудова власних Збройних Сил (далі - ЗСУ). За всі роки незалежності України проблема захисту державного, національного суверенітету ще не стояла так гостро. Адже саме на ЗСУ як на «військове формування відповідно до Конституції України покладена оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності». У цьому плані доречно підкреслити, що право і держава виступають своєрідними засобами закріплення визначених суспільних відносин, забезпечують правову організацію влади, слугують дієвим інструментарієм розвитку і реалізації соціального прогресу [5, с. 31, 41], тому наукова розробка правового регулювання військової сфери спрямована на сприяння розвитку Армії України.

Тож ключовим завданням Української держави сьогодні є забезпечення належного рівня безпеки, який би зменшував до мінімуму ймовірність зовнішньої збройної агресії, посягання на державний та національний суверенітет [4, с. 28].

Актуальність дослідження військового права суттєво зростає саме в період нинішнього військово-політичного конфлікту та реформування державного механізму України у зв'язку з нагальною потребою одночасного здійснення оборони країни та проведення ефективних соціально-економічних зрушень.

З огляду на вагомий значимість правових основ для розбудови і функціонування Армії України доречно провести наукову розвідку правового регулювання цього процесу через ставлення, генезис військового права як складової системи права з використанням історичного досвіду.

На думку В. В. Сорокіна, з появою в науковому обігу категорії «правова система» поняття «система права» була нею поглинута, але не втратило своєї самостійної наукової значимості [10, с. 10]. Отже для успішного проведення дослідження доцільно з'ясувати ключову термінологію даної проблематики.

17

ва, Я. Ю. Тинченка, Б. З. Якимовича та ін.

У той же час, сучасна наука не виробила ґрунтовної наукової праці, яка б всебічно, повно й об'єктивно висвітлювала правові аспекти розбудови Української Армії на початку ХХ ст. А такі категорії як правова система, система права, військово право, військово законодавство, їх взаємозв'язки, що є складовими наукового апарату досі не стали ефективним інструментарієм дослідження даної тематики.

Отже, метою даної публікації є історико-правовий аналіз розбудови Армії України, її правове регулювання у вказаний період, оцінка формування військового права як складової системи права – засобу цілісного юридичного впливу на військові відносини з метою встановлення істини у цій сфері. Для реалізації даної мети визначено ряд завдань. По-перше, з'ясувати зміст, суть термінології: «система права», «система законодавства», «військове право», «військове законодавство» і визначити критерії їх створення, основні риси, їхні взаємозв'язки та їх вплив у якості базових складових правових основ на формування Армії України у зазначених хронологічних рамках. По-друге, виокремити правові засади основних напрямків функціонування Війська України в обраній фазі та встановити особливості Українського військового будівництва у визначений час.

Виклад основного матеріалу дослідження. Оскільки основною метою обрано з'ясування стану військового права у правовій системі України у визначених хронологічних рамках (1917-1920 рр.), а саме в період існування УЦР, Гетьманату, Директорії, ЗУНР, тому цілком логічно виникає потреба у встановленні сутності категорії «військове право» як елемента правової системи, його функціонування в умовах розбудови Української держави на цьому етапі.

П. П. Богущий з цього приводу зазначив, що сьогодні «для військового права важливо обґрунтувати факт існування в правовій матерії цього явища, його публічно-правову природу та місце в системі українського права [1, с. 3].

На думку В.В. Сорокіна, саме визнання факту існування сис-

19

теми права у досліджуваний період підтверджено: єдиними цілями і принципами правового регулювання; загальною юридичною термінологією; критеріями виокремлення галузей, інститутів і норм права; ієрархією джерел права; внутрішньо системними зв'язками між галузями права та іншими елементами системи; здійсненням правотворчого процесу відповідно до наявної системи [10, с. 330].

За твердженням П. П. Богущького, *військове право виокремлене в українській системі права як комплексна галузь завдяки власному правовому режиму, який включає предмет, метод та мету правового регулювання*. Саме *...мета військового права не лише поєднує предмет і метод правового регулювання, але й домінує у визначенні галузевих ознак військового права з визнанням його комплексного характеру* [1, с. 55, 59]. Крім того, вчений підкреслює, що, не зважаючи на зазначення військовим правом формуючого впливу конституційного, адміністративного, фінансового, кримінального, цивільного та інших галузей українського права, певна автономність нормативних комплексів, що забезпечують регулювання публічних відносин військової сфери щодо використання зброї, військової техніки під час бойових навчань, правил несення служби, правил бойового чергування є очевидною [1, с. 59]. Військове право як комплексну галузь права визнає і О.Ф. Скакун.

Отже, вищевказане підтвердило існування теоретичних та практичних складнощів визначення місця військово-правових норм у системі українського права. Одним з таких дискусійних питань є статус системи військового законодавства, зокрема, його зміст, форма і дія (чинність), як джерела (форми), способу об'єктивізації військового права. Очевидно, що основу сучасного військового законодавства складають накази командування різних рівнів, які науковці вважають локальними організаційно-розпорядчими актами, що за своїми ознаками позбавлені статусу нормативно-правових актів.

Аналіз українського державотворення на початку ХХ ст. вказує, що поряд з чотирма фазами різних українських державних

український народ самостійно зможе в ці дні забезпечити своє життя, мирний розвиток і поступовий рух до світлого майбутнього. Армія України повинна бути стійка до безпорядків, анархії, вся її організація має відповідати демократичному устрою України. Для вирішення вищих законодавчих питань і розпоряджень була запроваджена Генеральна вища військова рада (далі – ГВВР), зі статусом вищого законодавчого органу у складі: Генерального секретаря як голови, начальника генерального військового штабу, головного начальника постачання, заступника генерального секретаря відповідно до посади і по одному представнику обраного від кожного корпусу та представника від Всеукраїнської ради військових депутатів (без врахування рангу і звання). Генеральним секретарем ГВВР призначалася особа, за рекомендацією Генерального секретаря з військових справ, з числа вищих військових начальників з достатнім військовим досвідом. ГВВР надіялася правом законодавчої ініціативи. На її розгляд подавалися всі законопроекти, розроблені незалежними інституціями військового секретаріату з питань, не пов'язаних з коштами і відносинами з громадськими організаціями, та які не суперечили чинним законам. Законопроекти, що виходили за межі повноважень ради і були узгоджені з Генеральним секретарем, представлялися на розгляд УЦР через Генеральний Секретаріат. Положення про організацію служби військ та інструкції з праці пропонувалося виробити і затвердити на першій сесії ЦР [8, Ф. 4100. – Оп. 1. – Спр. 24.– Арк. 16]. Отже, УЦР, створивши ГВВР зі статусом законодавчого органу із закріпленими повноваженнями, своєрідно вирішила сучасну проблему щодо підвищення юридичної сили законодавчих актів військової сфери, які сьогодні мають форму наказів командування. Доречно підкреслити, що у той період більшість важливих зазначених питань військової сфери були врегульовані законодавчими актами, затвердженими Генеральним Секретарем УЦР.

Ще одним із вагомих законів є Закон «Про створення народного війська», ухвалений Малою Радою УЦР, що цілком кардинально змінював весь хід військового будівництва, закріплював форму народної міліції [7, с. 91].

створень, за виробленою періодизацією цей процес відбувався своєрідними етапами, кожний з яких мав свої особливості, закономірності і поділявся на періоди (УЦР – п'ять періодів, Гетьманат – два, Директорія – п'ять, ЗУНР – три періоди). Для вирішення поставленої наукової проблеми важливо висвітлити сучасникам досвід процесу формування військового законодавства Української держави у зазначений часовий інтервал. Враховуючи обмежений обсяг цієї розробки зупинимося лише на одній із фаз державо- і правотворення – добу Центральної Ради. Так, зокрема, УЦР, реалізуючи вимоги Третього Всеукраїнського військового з'їзду, репрезентанта 3-х млн. військовиків і прийнявши 7 листопада 1917 р. на засіданні Малої Ради Третій Універсал, яким юридично закріпила створення УНР, продовжила розбудову Української Армії шляхом українізації військових частин і формування власних військових структур [7, с. 396–401]. У процесі військового будівництва ЦР особливу увагу надала законодавчому регулюванню військових відносин. У цьому плані першим був прийнятий Закон «Про амністію», яким амністувалися військовослужбовці, що проходили службу на території УНР, а також у районах Південно-Західного і Румунського фронтів і на Чорноморському флоті та вчинили, включно до 7-го листопада 1917 р., діяння, зазначені у військовому і військово-морському статутах про кару. Цей Закон складався з двох частин (перша частина стосувалася амністії всіх громадян, переважно за вчинення державної зради, друга частина визначила умови амністії військовослужбовців) і став важливим і своєрідним каталізатором для військового будівництва. А саме, надав можливість декриміналізувати територію України, визначити і закріпити коло суспільно-небезпечних діянь у військовій сфері, підвищити авторитет УЦР серед українських військовиків [8, Ф. 4100. – Оп. 1. – Спр. 24.– Арк. 5].

Другим базовим документом була розроблена «мала програма» розбудови військ ген. Б. Бобровським (майбутнім начальником ГШ), яка заклала законодавчі основи розвитку Армії УНР. У ній було зазначено, що закінчення війни потребує охорони України від зовнішнього втручання. Тільки організований, озброєний

Висновки: по-перше, аналіз військового будівництва УЦР підтвердив генезис концепції інституалізації військового права як комплексної галузі у системі українського права, оскільки на формуючу галузь військового права сильно діяв військовий фактор, стан ведення війни; по-друге, об'єктивізація реальності військового права, як комплексної галузі, вказує на розвиненість та автономність відповідних відносин і потребу у їх правовому регулюванні.

Богущький П. П. Військове право України: джерела, структура та розвиток: моногр. / П. П. Богущький. – Одеса: Фенікс, 2008. – 188 с.

Кельман М. С. Загальна теорія права (з схемами кросвордами тестами) / М. С. Кельман, О. Г. Мурашин. – К: Кондор, 2002. – 353 с.

Кравчук М. Етапи військового будівництва в період УЦР: історико-правове дослідження / М. Кравчук // ...Матеріали ХХVІ Міжнародної історико-правової конференції 27–29 квітня 2012 р., м. Одеса / ред. колегія: С. В. Ківалов (голова)... – Одеса: Видавництво Букаєв В. В., 2012. – С. 390–398.

Кравчук М. Правові проблеми будівництва Збройних Сил України / М. Кравчук // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України. Випуск 8. – Івано-Франківськ, 2002. – С. 27–34.

Кравчук М. В. Проблеми теорії держави і права (опорні концепції)... – Тернопіль, 2011. – 344 с.

Теорія держави і права. Курс лекцій / Под ред. Н. И. Матузова и А. В. Малько. – М.: Юрист, 1997. – 672 с.

Українська Центральна Рада: документи і матеріали: у двох томах. – К.: Наукова думка, 1996. – Т. 1. – 590 с.; Т. 2. – 422 с.

Центральний державний архів вищих органів влади й управління України ЦДАВОУ. – Ф. 4100. – Оп. 1. – Спр. 24.– Арк. 5, 16.

Скакун О.Ф. Теорія держави і права (Енциклопедичний курс): Підручник. – Харків: Еспада, 2006. – 776 с.

Сорокин В. В. Общее учение о государстве и праве переходного периода: монография. – М.: Издательство «Юрлитинформ», 2010. – 424 с.